

MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL

1150. OBLJETNICA DAROVNICE KNEZA TRPIMIRA

1150TH ANNIVERSARY OF DUKE'S TRPIMIR DEED OF GIFT

Primljeno: 23. 01. 2007.

UDK:

94(497.5)''08''

Mirjana Matijević Sokol

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3

HR -10000 Zagreb, Hrvatska

mmsokol@ffzg.hr

Povodom 1150. obljetnice izdavanja Trpimirove darovnice koja se obilježava na temelju njezinoga tradicionalnog datiranja 852. godinom, autorica rekapitulira dosad iznesena mišljenja o vjerodostojnosti ove najstarije isprave u Hrvata. Trpimirova je darovnica krsni list hrvatske države. Izdao ju je prvi samostalni hrvatski vladar knez (dominus, dux, rex) Trpimir i zbog činjenice da do nas nije došla u izvorniku nego u više kasnih prijepisa izazivala je polemičke rasprave o vjerodostojnosti. Uz iznesena historiografska mišljenja, autorica donosi vlastiti sud da se radi o vjerodostojnoj darovnici koja je kasnijim interpolacijama dijelova teksta doživjela preradu.

Najstariji diplomatski dokument nastao u Hrvata, darovnica kneza Trpimira, tradicionalno datirana 852. godinom obilježava 2002. godine 1150. obljetnicu svoga izdavanja. Tom se prigodom prisjećamo vremena kneza Trpimira snažnoga, samostalnog hrvatskog vladara na povijesnim prostorima o kojemu, osim već navedene isprave svjedoče – s obzirom na razdoblje – relativno bogata i k tomu raznolika povijesna vrela. Ona su upravo temelj na kojima se gradi slika o snazi samoga vladara, kao i o emancipiranom političkom biću Hrvata potkraj prve polovine i sredinom IX. st. S obzirom da je hrvatska historiografija s pravom osobito uvažavala Trpimirovu darovnicu kao jedan od najvažnijih dokumenata iz rane hrvatske prošlosti u ovome ćemo radu rekapitulirati mišljenja i stavove o bitnim pitanjima koja su vezana uz vjerodostojnost i tradiciju darovnice te iznijeti neka vlastita promišljanja koja osnažuju njezinu vjerodostojnost.

Osobito znakovito *implicite* i *explicite* o mjestu i ulozu Hrvata, Hrvatske i njezina kneza Trpimira svjedoče suvremeni mu spisi u čiju se vjerodostojnost ne sumnja, a usto nisu ograničeni samo na one hrvatske provenijencije nego su sačuvani zabilježeni u širem europskom okružju. Među takvim povijesnim vrelima istaknuto mjesto pripada zapisima imena hrvatskih hodočasnika u tzv. Čedadskom evangelijaru (*Evangeliarium Cividalense*). Imena kneza Trpimira (*Domno Triipimiro*), njegova sina Petra (*Petrus, filius domno Tripemero*) i Presile (*Presila*), vrlo vjerojatno člana Petrove pratnje, nalaze se među oko 1500 upisanih hodočasnika germanskoga i slavenskog podrijetla u toj kultnoj knjizi-kodeksu poznatom i pod nazivom Evangelijar sv. Marka (*Evangeliarium sancti Marci*), pisanom uncijalom u VI. ili VII. st., a prenesenom iz Akvileje u Cividale u XV. st.¹ Nazočnost hrvatskoga kneza s pratnjom na hodočašću u mjestu ishodišta

njihova kršćanstva na posredan način zrcale sliku o mjestu i ulozi Trpimira kao vladara u širem političkom i duhovnom kontekstu, kao i o kulturnim i civilizacijskim dosegima onodobne Hrvatske. U oba slučaja uz Trpimirovo ime pojavljuje se naslov *domnus* (*dominus*) koju su nosili tadašnji najistaknutiji vladari. U istome kodeksu takav naslov pojavljuje se uz istaknute crkvene dostojanstvenike, ali osim uz Trpimirovo ime nalazi se još samo u intuluciji jedne svjetovne osobe, naime Karla Velikoga. Osoba koja je zapisala imena hrvatskih hodočasnika mogla je biti članom poslanstva, a imena su upisana začecima srednjovjekovne minuskule i to one s naznakama beneventane, ali i jasnom, oblikovanim karolinom. Svakako da su to nedvojbena dokazi da je u Hrvatskoj latinska pismenost zaživjela.²

Na isti način možemo protumačiti epigrafski zapis na oluku nad septumom samostanske crkve u Rižinicama u Solinu koji glasi PRO DVCE TREPIME/RO/ – dakle to je logotip našega Društva gdje se Trpimirovo ime pojavljuje kao dio formule datacije. Pronađeno je na istome lokalitetu još fragmenata natpisa koji pažljivo proučeni i rekonstruirani dopuštaju iščitavanje poruka kršćanske duhovnosti utemeljene na rječniku biblijskih tekstova. Izrazi *su(m)mit[atis]*, *colla*, *trem[entes]* i slični koji se mogu samo naslutiti odraz su duboke vjere već pokrštenoga stanovništva i nose u sebi simboliku poniznoga kršćanstva.³

Zanimljiva je i ne do kraja razjašnjena jedna europska epizoda čiji je protagonist uz hrvatskoga vladara bio poznati europski intelektualac i teolog.⁴ Knez Trpimir je, naime, na svome dvoru pružio utočište benediktincu, Saksoncu Gottschalku (*Godescalcus Gallus*), redovniku iz Orbaisa, heretičkom propovjedniku, kada je ovaj morao napustiti dvor furlanskoga grofa Eberharda. Boravak na Trpimirovu dvoru Gottschalk je zabilježio u svojim teološkim spisima sačuvanim u kodeksu 584 u *Bibliotheca Bongarsiana* u Bernu zabilješkama o vojnom pohodu hrvatskoga vladara koji je uspješno vodio „protiv naroda Grka“ (*contra gentem Grecorum*). Trpimiru je pak dao naslov „kralja Slaveana“ (*Tripemirus rex Sclavorum*). U drugome ulomku istoga kodeksa donosi refleksije o stanovnicima Hrvatske koje naziva Dalmatinima (*homines Dalmatini*) i Latinima (*homines Latini*) te uočava razlike u njihovu govoru, a zemlju koju nastanjuju naziva „Dalmacijom, vrlo dugom pokrajinom“ (*Dalmatiam, longissimam revera regionem*).⁵

Konstantin Porfirogenet također je bilježio događaje za koje se može posredno zaključiti da se odnose na Trpimirovo vrijeme, iako nije izričito spomenuto ime hrvatskoga vladara. Car-pisac pripovijeda da su u vrijeme bugarskoga vladara (arhonta) Borisa Mihaela Bugari krenuli na Hrvate, ali da nisu ništa mogli učiniti osim sklopiti mir izmijenivši pritom darove. Kan Boris I. Mihael (852. – 889.) bio je Trpimirov suvremenik pa se ista hrvatska pobjeda pripisuje ovoj snažnom hrvatskom knezu i datira se početkom druge polovice IX. st. Sama ratna epizoda dugo je živjela u pamćenju u susjedstvu kao uspjeh Hrvata, tako da je stotinjak godina kasnije zapisuje Konstantin Porfirogenet, uz dozu samohvale, jer ujedno piše da je „arhont Hrvatske od početka ... podložan caru Romeja“.⁶

Osim navedenih pisanih vrela, o Hrvatskoj Trpimirova doba vrlo slikovito svjedoče arheološki ostaci materijalne kulture, arhitekture i skulpture. Na grobištima koja se arheološkom analizom mogu datirati sredinom IX. st. uočava se sloj prvih pokrštenih Hrvata s jasnom naznakom kršćanskoga pogrebnog običaja.⁷ Također se grade prvi sakralni objekti uglavnom koristeći građu i prostor srušenih rimskih građevina, ponajviše onih na nekadašnjim seoskim imanjima (*villae rusticae*).⁸ Pleterna plastika uobičajeni je likovni stilski ukras tih istih crkava, bilo da se javlja na vanjskim arhitektonskim elementima sakralnih građevina, bilo u njihovoj unutrašnjosti na crkvenome namještaju.

Trpimirovo vrijeme

Vladanje Trpimira hrvatskom državom⁹ bitna je etapa na putu prema nezavisnoj kneževini pod knezom Branimirom, a obilježeno je vladarom sposobnim da svojoj državi na sudaru svjetova i različitih interesa moćnih sila osigura samostalnost. Evidentirana povijesna vrela omogućuju da se vrijeme vladanja kneza ili vojvode Trpimira točnije odredi. Kako su na temelju istraživanja arheologa, povjesničara, filologa i pravnih povjesničara spoznaje o njima bile obogaćivane te s vremenom preciznije evaluirane, tako je i vremenski okvir Trpimirova vladanja u historiografiji doživljavao manje promjene. Donja granica je varirala upravo zbog načina datiranja njegove darovnice pa je starija hrvatska historiografija početkom Trpimirova

vladanja držala 846. godinu, odnosno onu godinu kojom se može odrediti boravak teologa Gottschalka na njegovu dvoru. Danas je, s obzirom na novija iznesena mišljenja o datiranju darovnice kojima ćemo će pozabaviti i u ovom radu, dolazak Trpimira na vlast pomaknut niže, odnosno u cca 840. godinu. Kao *terminus post quem* jest spomen Trpimirova prethodnika – kneza Mislava – u kronici mletačkoga pisca Ivana Đakona koji u 839. godinu smješta sukob Mlečana pod vodstvom dužda Petra Tradenika i hrvatske vojske. Gornja je pak godina bila u starijoj historiografiji egzaktno fiksirana 852. godinom, tradicionalnom datacijom Trpimirove isprave. I danas se temeljem zapisa kod Konstantina Porfirogeneta *implicite* posljednji spomen približno datira poslije 852. – godine stupanja na vlast bugarskoga vladara Mihaela Borisa.

Općenito se razdoblje vladanja kneza Trpimira koji nosi u epigrafskim spomenicima naslov *dux*, u Čedadskome evanglijaru je *domnus*, a u ispravi je još preciznije tituliran kao *dux Croatorum*, dok ga Gottschalk naziva *rex Sclauorum*, drži razdobljem kada hrvatska država doživljava svoj uspon na Jadranu. Jedno od središta joj je – uz Nin i Knin – prostor uz Kaštelanski zaljev. To je područje od starine pogodno za život jer obiluje svim nužnim prirodnim okolnostima. Od ilirsko-grčkih naseobina svoje korijene vuku gradovi Tragurij (Trogir) i Salona (Solina), a u srednjem vijeku je iz palače cara Dioklecijana izrastao Split i to kao snažno i relevantno crkveno metropolitansko središte, čija će uloga također u procesu nastanka i jačanja hrvatske države u crkvenome životu imati odlučujuću ulogu i značaj. Trpimirova kneževina svoj uspon duguje snažnome vladaru koji se vješto snalazi u povoljnim povijesnim okolnostima. Iako se nalazila između dvaju svjetova, odnosno dviju jakih ondašnjih političkih snaga: Franačkoga i Bizantskog carstva, iskoristila je trenutak unutrašnjih slabosti i kriza tih moćnih političkih entiteta. Usprkos takvome položaju ostalo je zabilježeno da je oko 846. godine Trpimir ratovao protiv naroda Grka. Postavljalo se pitanje tko su ti Grci protiv kojih ratuje Trpimir. Neki povjesničari su u ovoj sintagmi prepoznavali bizantsku carsku vojsku, jedni stanovnike dalmatinskih gradova (najprije Splita, jer su u neposrednoj blizini Trpimirova sjedišta)¹⁰, a u najnovije vrijeme iznosi se mišljenje da se radi o vojsci stratega teme Dalmacije¹¹, kao i ono da se pod narodom Grka mogu podrazumijevati Mlečani.¹² U

uspješno okončanome srazu s moćnim Bugarima, Trpimir je obranio granice hrvatske države s njihove strane te zaokruživši vojnom silom prostor osigurao preduvjete razvoju i usponu hrvatske srednjovjekovne države među moćnim silama. Prihvaćeno kršćanstvo utire put izgradnji crkvene organizacijske hijerarhije tako što se osniva ninska biskupija. Boravak prognanoga Saksonca Gottschalka na Trpimirovu dvoru vrlo znakovito govori o mjestu Trpimira i njegove kneževine u kršćanskoj ekumeni, ali i o smjelosti hrvatskoga vladara da primi na dvor prognanoga benediktinca koji se heretičkim učenjem suprotstavljao moćnim crkvenim krugovima. Ujedno dolazak benediktinaca, vjerojatno franačkoga podrijetla, tih prosvjetitelja srednjega vijeka, u samostan u Rižinicama, označio je ulazak Hrvatske u svijet latinske pismenosti koju će obogatiti različitim vidovima zapisa, diplomatskih, epigrafskih, narativnih itd. Latinska pismenost kao i graditeljska djelatnost hrvatsku srednjovjekovnu državu koja se organizira po franačkim uzorima uključuje u zapadni civilizacijski svijet. Njezin uspon zabilježila su istočna i zapadna vrela, a također i vlastiti pisani spomenici, kako oni na kamenu, epigrafski, tako i osobito vrijedan onaj diplomatski tj. Trpimirova darovnica.

Trpimirova darovnica

Trpimirova darovnica,¹³ taj najstariji diplomatski dokument u Hrvata, koji je M. Kostrenčić nazvao rodnim listom hrvatske države, prvi je u nizu od 29 vladarskih isprava dosad poznatih iz vremena narodne dinastije i prvi je zapis u kojemu se pojavljuje ime hrvatskoga naroda (*dux Croatorum*). No darovnica, kao uostalom i onih 28 vladarskih isprava, do nas nije došla u izvornom obliku nego u više prijepisa, i to iz dosta kasnijega vremena. Najstariji je primjerak iz 1568. u obliku imitativne notarske kopije koji se čuva u župnome uredu u Kaštel Sućurcu. Osim ovoga prijepisa u splitskome nadbiskupskom i kaptolskom arhivu nalaze se još četiri kopije i sve su mlađe od navedene. Učinjene se na temelju notarske kopije iz 1333. Jezično najbolji prijepis jest onaj koji se nalazi u spisu kojemu Farlati daje naslov *Donationes principum*, a nastao je za vrijeme splitskoga nadbiskupa Sforze Ponzonija (1616. – 1641.).

Okolnosti tradicije naše najstarije vladarske isprave imale su odraza na prvobitni izvorni tekst koji je – nema nikakve sumnje – tijekom vremena doživio mnoge promjene. Poznavajući općenito čvrstu strukturu diplomatskih dokumenata, lako se može zaključiti da izmjene teksta Trpimirove darovnice nisu samo proizašle iz nemarnoga prepisivanja nego su sasvim sigurno rezultat mogućih višekratnih svjesnih intervencija u sadržaj, pa onda i u samu strukturu dokumenta, kakve su često doživljavale druge slične i to osobito one važne, vjerodostojne isprave.¹⁴ Potrebno je zato naglasiti da se upravo zbog pojave uklanjanja ili umetanja teksta u diplomatske dokumente koja se s vremenom uobičajila, a nakon renesanse rimskoga prava kada pisani dokument dobiva na važnosti kao pravno dokazno sredstvo, postala i shvatljiva, razvila diplomatika kao pomoćna povijesna disciplina kojoj je zadatak valorizirati i utvrditi stupanj vjerodostojnosti isprava te svako njihovo odstupanje od kancelarijskoga diplomatskog oblika traži od znanstvenika kritičko prosuđivanje dokumenta. Od navedenih postulata treba krenuti pri prosudbi Trpimirove darovnice. Kako je očigledno da ju je poznao Toma Arhiđakon, autor djela iz XIII. st. te da se njome služio, nema sumnje da je ona u njegovo vrijeme postojala u nekome obliku. Na izravnije veze upućuje Tomin izričaj *corde ylari*¹⁵ koji korespondira onomu *hylari animo* iz Trpimirove darovnice.¹⁶

S obzirom na važnost prve darovnice iz hrvatskoga diplomatskog korpusa njome su se morali baviti svi istraživači hrvatske srednjovjekovne povijesti. Neki su joj znanstvenici, pogotovo pravni povjesničari, zbog kompleksnosti posvetili iscrpnije diplomatsko-povijesne rasprave. Vjerodostojnost Trpimirove darovnice branili su F. Rački,¹⁷ M. Barada,¹⁸ L. Katić¹⁹. U najnovije vrijeme u više radova njezine diplomatsko-pravno-povijesne aspekte analizira L. Margetić²⁰, dok su najoštrijim zastupnici mišljenja o krivotvorenju bili D. Švob²¹ i N. Klaić²². Prilog vjerodostojnosti dali su nekim svojim zapažanjima i ostali povjesničari.

Već prva formula u protokolu, formula invocacije (*In nomine patris et filii et spiritus sancti*)²³, pokazuje da je ova javna isprava – darovnica sastavljena po uzoru na diplome zapadnih, franačkih kancelarija. No odmah poslije formule zaziva Božjeg imena u obliku sv. Trojstva slijedi formula datacije (*Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege, per indictionem*

XV sub die IIII Nonis Martii). Ona je uz pravni čin i sve povijesne činjenice koje možemo iz darovnice iščitati najintragantnija pa je potaknula polemičku znanstvenu raspravu o ispravi odmah po njezinu objavljivanju u jednoj zbirci vrela. Naime, Trpimirova isprava nije datirana po kršćanskoj eri nego po eri vladara, a nadnevak je donesen po tzv. *mos Romanus* i naznačena je XV. indikcija. Vladar kojim se određuje vrijeme nastanka isprave je franački kralj Lotar, ali za vrijeme dok je kraljevo u Italiji. Na temelju petnaeste indikcije Ivan Kukuljević datira je 837. godinom.²⁴ F. Rački, Kukuljevićev učenik, ali za razliku od njega obrazovani povjesničar i zaista utemeljitelj kritičke historiografije, u polemičkom tonu ispravlja Kukuljevićevo datiranje i uzimajući u obzir poznati mu podatak o knezu Mislavu iz 839. godine zabilježen u Kronici Ivana Đakona, ali zanemarujući činjenicu da se Lotara spominje kao kralja u Italiji, Trpimirovu darovnicu opet samo na temelju indikcije datira u 852. godinu, godinu koju sada i obilježavamo.²⁵ Kako je autoritet Račkoga, osobito s obzirom na njegovo paleografsko i diplomatsko znanje, bio u hrvatskoj historiografiji neupitan, a u ovom slučaju osnažen od sredine pedesetih godina XIX. st. Dümmlerovom analizom²⁶, datiranje Račkoga je usvojeno te je 852. godina zaživjela i sve do najnovijih vremena nitko ju nije ni pokušavao osporiti. Činjenica da se formula datacije s njezinim temporalnim dijelom nalazi u protokolu dokumenta, a ne u eshatokolu kao što je inače običaj u javnim ispravama, N. Klaić je bila jedan od temeljnih argumenata da je Trpimirova isprava nastala kasnije kao falsifikat i to slijedeći formu privatnih notarskih isprava. Samom vremenskom određenju i pitanjima koja su ona nametala nije posvećivala veću pozornost. Inače, isprava datirana po Lotaru, kralju Franaka za vrijeme njegova kraljevanja u Italiji i XV. indikcijom nosi u sebi čitav niz nejasnoća i podataka koje nije moguće sinkronizirati. No već se na prvi pogled uočava da su glavni kronološki elementi navedeni u dataciji darovnice iz kojih se vrši predatiranje na današnji način, a to su izricanje ere vladara, zatim određivanje nadnevka tzv. „rimskim načinom“ i navođenje indikcije, elementi koje su preuzele europske vladarske kancelarije iz kasnorimske, odnosno ranokršćanske tradicije, posredovanjem franačke kancelarije.²⁷ Ova spoznaja podupire pozicioniranje Trpimirove isprave među javne isprave s elementima vjerodostojnosti koji odgovaraju vremenu njezina nastanka. No unutar da-

tacije ostali su još mnogi prijepori koje je u posljednje vrijeme uočio L. Margetić te ih u spomenutim radovima pokušao pojasniti. U središtu promišljanja mu je navod da je isprava izdana u vrijeme Lotara, kralja Franaka za njegova kraljevanja u Italiji. Kako je indikcija kao jedini egzakti (brojčani) navod bila glavni element za dataciju isprave i Kukuljeviću i Račkom Margetić je razmotrio relevantnost oslanjanja isključivo na ovaj element datacije analogijom s drugim diplomatskim vrelima. Opće je poznato da je indikcija u srednjovjekovnim dokumentima kontrolni element datiranja.²⁸ Nekada samo i jedini. Tada je uzimamo u razmatranje kao relevantan čimbenik. Međutim, indikcija ne može biti čvrst oslonac za pouzdanu dataciju, posebno kada se radi o dokumentu problematične tradicije kao što je Trpimirova darovnica. Zbog višekratnoga prepisivanja isprave, rimske brojke, kojima se indikcija uobičajeno u dokumentima naznačivala, lako su se mogle pogrešno prenijeti. Također, s druge strane u ranijim razdobljima navod indikcije često je i inače bio pogrešan.²⁹ Upravo zbog ovakvih pojava nikako nije dovoljno pri dataciji Trpimirove isprave ostati samo na podacima koji mogu proizaći iz određenja godine po indikciji. Margetić je stoga utvrdio da u slučaju Trpimirove isprave postoji jedan jači argument za pouzdaniju dataciju, a to je izričit navod franačkoga kralja Lotara i njegova kraljevanja u Italiji. Kako je – po Margetiću – poznato da je Lotar odmah nakon smrti svojega oca još 840. otišao iz Italije i da se više nikad u nju nije vratio, da je 15. lipnja 844. dao okruniti svojega sina Ludovika II. za talijanskoga kralja te da se od 844. Lotar kao franački car tako uvijek i beziznimno naziva (*imperator augustus*) i više se nikada ne naziva talijanskim kraljem, jer sada se tim naslovom nazivao, dakako, njegov sin, Trpimirovu ispravu odnosno predložak iz kojeg je ona – po Margetiću – kasnije pretvorena u oblik nama danas dostupan treba smjestiti u vremenski raspon 840. – 843. godine.³⁰ Margetić je potporu ovom iznesenom mišljenju pronašao i u katalogu splitskih prelata koji donosi Toma Arhidakon.³¹ Naime, u XIII. poglavlju (*Catalogus archiepiscoporum de quibus extat memoria*) Tomine “Salonitanske povijesti” uz nadbiskupa Justina se navodi 840. godina,³² dok ga svi drugi katalozi s kronotaksom splitskih prvosvećenika stavljaju kao drugoga u nizu u IX. st. i to poslije nadbiskupa Petra koji se spominje u Trpimirovoj darovnici. Margetić smatra da se podatak o biskupu Justinu slaže s podacima o italjskom kralju

Lotaru i nadbiskupu Petru iz Trpimirove isprave i da je Petar bio nadbiskupom do 840. kada ga je naslijedio Justin. Uzevši upravo još i ove elemente u obzir Margetić je pomirio najveći mogući broj argumenata i zaključio da bi 840. godina morala biti prva godina biskupovanja Justina, a posljednja Petrova na splitskoj stolici. Nakon obrazlaganja i kompariranja ostalih poznatih povijesnih činjenica kao što je odlazak Lotara iz Italije i navoda iz Tomina kataloga Margetić je zaključio da se “datiranje Trpimirove isprave s 2. veljače 840. ukazuje... kao najvjerojatnije,”³³ odnosno 2. veljače 840. godine bio bi *terminus post quem non*. Ipak, Margetić se još jednom vraća dataciji Trpimirove isprave³⁴ odnosno, ispravljajući prethodno predloženi nadnevak i umjesto 2. veljače donosi točan podatak da se radi o 4. ožujku. Čini se da se Margetiću u ranijem radu potkrala pogreška te da je u njemu navedeni 2. veljače pogrešno preračunati nadnevak (*sub die IIII Nonis Martii*), jer se vjerojatno dogodio previd tako što je mjesec ožujak (*Martius*) zamijenjen veljačom (*Februarius*).

U radu objavljenom prigodom obilježavanja 1150. obljetnice³⁵ i također tiskanom u *Starinama* Margetić je ponovio sva prethodna mišljenja o nizu pitanja koja se tiču Trpimirove isprave i još jednom je potvrdio svoju dataciju.

Pokušat ću iznijeti i neka vlastita promišljanja o dataciji Trpimirove isprave, a utemeljena na Margetićevoj ideji i slijedeći njegov trag. Naime, čini mi se da bi se svakako pri razmatranju trebalo uzeti u obzir i naslov koji sastavljač darovnice daje Lotaru. On ga intitulira kraljem Franaka (*rex Francorum*), a ne npr. Langobarda, iako precizira da se radi o vremenu Lotarova kraljevanja u Italiji. Čini se da se u Lotarovoj intitulaciji zrcali percepcija hrvatskog pisara koji kao da želi naglasiti da se radi o vrhovnome poglavaru u čitavome Franačkom carstvu, što je Lotar postao poslije 20. lipnja 840. kada umire njegov otac Ludovik I. Pobožni. Lotar je ujedno bio i kraljem Italije do krunjenja sina Ludovika II. za italjskoga kralja 15. lipnja 844. te mi se čini da bi u taj vremenski interval trebalo smjestiti dataciju Trpimirove isprave. Prvi mogući datum bio bi 4. ožujka 841., iako dolazi u obzir isti nadnevak uz godine 842. 843. i 844. Slijedom Margetićeva promišljanja predložila bih ipak 841. godinu, jer je najbliža vremenu boravka kralja Lotara u Italiji kada je svijest o njemu kao italjskom kralju bila još svježija i

prisutna u memoriji, što se kasnije moglo izgubiti. Na ovaj način datirana Trpimirova darovnica ne bi bila posljednji, nego najraniji spomen kneza Trpimira. U isti kontekst, po mišljenju Margetićevu, uklapa se i Trpimirova intitulacija, jer se najprije u darovnici, dakle – po njemu – 840. godine, spominje kao *dux*, do toga da ga Gottschalk oko 846. već naziva kraljem (*rex*). Iako je poznato da je u to vrijeme intitulacija vladara bila nestabilna, ipak se uočava zakonitost među intitulacijama hrvatskih vladara koja će biti potvrđena od Tomislava nadalje. Naime, i Tomislav je – kako potvrđuju vrela, odnosno *Historia Salonitana* – najprije (914. godine) nosio naslov *dux*,³⁶ pa je onda kasnije 925. godine evidentiran Tomislav s naslovom *rex*.³⁷ Ista je situacija zabilježena najizričnije u tzv. Zvonimirovoj zavjernici 1076. godine – Zvonimir je *dux* pa pošto je okrunjen nosi naslov *rex*.³⁸ Po Margetiću naslov *dux* označava samostalnoga vladara.

Sadržajno je Trpimirova darovnica upravo zbog velikoga broja ruku kroz koje je tijekom više stoljeća prošla dosta nejasna i u dijelovima dispozicije kontradiktorna i čini se da sadrži više od jednoga pravnog čina. Iz nje ponajprije doznajemo u formuli naracije da je Trpimir sagradio samostan, da je za liturgijsko posuđe posudio novac od salonitanskoga/splitskoga nadbiskupa Petra i da je onda njemu zauzvrat s jedne strane potvrdio ono što je crkva sv. Dujma (tj. splitska nad/biskupija) kupila, ali i ono što je već prije Trpimirov prethodnik knez Mislav darovao crkvi sv. Jurja na Putalju kada je ona posvećena. Razumljivo je da je potrebno postaviti neka pitanja glede iznesenoga sadržaja. N. Klaić je upozorila da su peticija i dispozicija te isprave u suprotnosti te je upravo na temelju sadržaja, ali i nekih formalnih nedostataka i nedosljednosti zaključila da se radi o krivotvorini, iako smatra da je njezina jezgra povijesno točna, kao što je npr. darivanje crkvice sv. Jurja. No, N. Klaić ističe da to darivanje nije učinio Trpimir salonitanskom, odnosno splitskom biskupu, nego svome, ninskom, a da je kasnije splitska crkva iskoristila to darovanje kao da je tobože učinjeno njoj. Ovakvo mišljenje N. Klaić proizlazilo je iz njezina stava da je dalmatinska crkva unutar bizantske ovlasti te da hrvatski vladar u tom trenutku nema nikakve ingerencije ni nad gradovima pa ni nad njihovom crkvom. No, Margetić ništa sporno ne vidi u činjenici da je darovanje i potvrđnicu starijih darovanja hrvatski knez učinio splitskom

nadbiskupu, jer on smatra da je bizantska vlast u to vrijeme bila samo u Zadru i da je hrvatski vladar tj. Trpimir kojim počinje uzdizanje nove vladarske dinastije sa sjedištem u blizini Splita, bio blizak gradovima u kojima se nije osjećala bizantska vlast te da je ovo bio početak procesa stvaranja crkvene metropolitanske organizacije na području hrvatske države koja će uključivati dalmatinske gradove.³⁹

Usto L. Margetić je dubljim ulaženjem u srž problema s percepcijom pravnoga povjesničara, pronašao u sadržaju Trpimirove isprave i kasnije njezine potvrđnice kneza Muncimira pravne izraze *mancipatio*, *mancipare*.⁴⁰ Ti izrazi označavaju prastare oblike stjecanja vlasništva u starome Rimu te polako nestaju kako raste poznavanje Justinijanove kodifikacije djelovanjem glosatora, ali se zadržavaju najkasnije u Italiji još kroz IX. st. Trpimirova i Muncimirova isprava su dokaz da su ti izrazi bili poznati i u našim krajevima. Iz iznesenoga se stoga može zaključiti da podatak o mancipaciji upućuje da se radi o vjerodostojnim ispravama ili o sastavljanju isprave na temelju nekoga predloška iz IX. st. Margetić je još temeljem drugih navoda osobito zbog – za isprave neuobičajene – uporabe upravnoga govora kao i pojavu formule datacije u protokolu iznio mišljenje da su dvije presude s placita bile predlošci za kasnije sastavljanje dokumenta koji ima oblik darovnice. Slijedom analize jezika do sličnih rezultata došla je i O. Perić⁴¹, uočivši dva pa čak i više, dakako starih, jezičnih slojeva u samom tekstu darovnice. Ovim argumentima osnaženo je mišljenje svih onih koji su branili povijesnu vjerodostojnost Trpimirove isprave. Nekoliko zanimljivih zapažanja u prilog vjerodostojnosti iznio je N. Budak. Prvi se odnosi na imena serva navedenih u eshatokolu isprave. Ističe da su sva ona, kao i imena župana i svjedoka u Trpimirovoj pratnji, odreda narodna, a ne kršćanska, osim dakako imena svećenika. To je shvatljivo, jer se radi o vremenu kada kod tek pokrštenog naroda nisu prevladala kršćanska imena, nego su po tradiciji još uvijek zastupljena njihova narodna. Budak također osporava tvrdnju N. Klaić temeljenu na starijoj literaturi po kojoj u IX. st. institucija kapelana kao dvorskoga pisara nije postojala, navodeći da je ona poznata u Bavarskoj u VIII. st., da su je prihvatili Karolinzi te da je na čelu njihove kraljevske kapele od 825. godine bio *archicapellanus*.⁴² Na ovaj način činjenica da ispravu po nalogu auktora i koncesora Trpimira sastavlja kapelan

Martin nije anakrona ni sporna, nego dapače osnažuje stav da je Trpimirova kancelarija funkcionirala po uzoru na franačke i doprinosi vjerodostojnosti darovnice.

Iako 2002. godine obilježavamo 1150. obljetnicu Trpimirove isprave na temelju njezine tradicionalne datacije, ipak sam iznijela novu, revidiranu, dataciju za koju se i opredjeljujem. Ipak datacija Račkoga još uvijek je snažno prisutna u hrvatskoj historiografiji te nova zaista sjajno argumentirana tek treba zaživjeti.

Iz Trpimirove isprave mogu se između redaka iščitati i drugi aspekti o odnosima političkih čimbenika. Naslućuje se bliska veza hrvatskoga vladara i splitskoga premeta i to kroz činjenicu da se knez Trpimir i nadbiskup Petar oslovljavaju kumovima (*compater*) pa se pretpostavlja da je nadbiskup Petar bio kum pri krštenju Trpimirova sina Petra. Zanimljivo je osvrnuti se i na intitulaciju nadbiskupa Petra. Iako se on u ispravi naziva *Salonitane ecclesie archiepiscopus*, nema sumnje da je riječ o splitskome dostojanstveniku. Tako ga kasnije intitulira sastavljač Muncimirove darovnice.⁴³ No važno je istaknuti da su splitski nadbiskupi nazivani salonitanskim sve do splitskih sabora 925. – 928. kada je završen proces uzdizanja Splita na metropolitansku poziciju i od kada splitski metropolit u naslovu nose atribut splitski, a ne više salonitanski.⁴⁴ U ispravi se među svjedocima navodi župan *Pretilia* čije ime ovisno o prijepisu isprave glasi još kao *Precilia*, *Presilis*.⁴⁵ To nas navodi na pomisao da se radi o Presili čije je ime zapisano u Čedadskom evangelijaru uz ime Trpimirova sina Petra te se čini da mu je bio u pratnji. Ime Presilino i ime Petrovo, iako evidentno uneseno u evangelijar tako da insinuiru da se radi o istoj hodočasničkoj skupini, nije zapisano istim pismom. Dalje bi se moglo zaključiti da su Trpimirov župan, ali i njegov sin Petar, bili pismeni, što bi bacalo novo svjetlo na početke pismenosti kod Hrvata, no ipak tek nakon što se analiziraju svi upisi imena u *Čedadski evangelijar*.

Rekla bih još nešto o području Trpimirove države. Isprava, govoreći o prostoru splitske/salonitanske crkvene organizacije uključuje prostor do Dunava. Toma Arhiđakon također na isti način doživljava i razmatra područje splitske metropolitanske organizacije koja se po kanonskome pravu mora poklapati s političkom organizacijom. Također i engleski kralj Alfred Veliki donoseći sliku Europe za svoje vrijeme tj. kraj IX st. i to u možda najboljoj takvoj geografiji IX.

st. uopće, Hrvatsku proteže do Dunava, gdje ističe da graniči s Bugarima.⁴⁶ Ove činjenice nisu zanemarive pri procjeni vjerodostojnosti isprave, ali i političke slike hrvatskoga prostora u ranome srednjem vijeku.

Iako, čini se dolazi vrijeme da se nakon svih dosad u historiografiji iznesenih ozbiljnih znanstvenih indicija koje govore u prilog vjerodostojnosti Trpimirove isprave, napravi ponovno njezina sustavna diplomatska analiza, već sada možemo naslutiti u osnovnim crtama nacrt predložka iz kojega je nastao sadašnji oblik darovnice. Smatram, naime, da je predložak za sadašnju Trpimirovu darovnicu ipak bila zaista Trpimirova darovnica, a ne samo dvije sudske presude, ali je ona kasnije „dorađena“ i „obogaćena“ rezultatima sudovanja na placitu. Oslonac ovakvome promišljanju nalazim u arenji koja misaono odgovara pravnome činu darovanja.⁴⁷ Vjerodostojnu jezgru te isprave, činili bi dijelovi protokola (invokacija, intitulacija i datacija), zatim arenga, pa dijelovi naracije s dispozicijom. Veći dio sumnjivih interpoliranih mjesta može se pojasniti razlozima, vremenom i načinima nastajanja i potrebe za interpolacijom.

Na kraju kada se saberu svi pozitivni rezultati analize koje smo iznijeli u prethodnome tekstu, nastaje mozaična slika koja zaista potvrđuje da je Trpimirova isprava kakvu mi danas poznajemo dokument koji nazivamo diplomatskom terminologijom iskrivljeni izvornik (*acta depravata*) i to na način da su u vjerodostojnu jezgru, možda čak u više navrata, interpolirani razni dijelovi drugih pravnih radnji (*acta interpolata*),⁴⁸ pa i onih koji su nastali kao zabilježbe presuda na placitima.

¹ Vidi: Katičić, Radoslav. *Litterarum studia*. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja. (Zagreb : Matica hrvatska, 1998.), 349 – 351; Matijević Sokol, Mirjana – Sokol, Vladimir. *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira* (Milano – Zagreb: Hrvatski studiji, 2005².), 62 – 63; Ančić M., „Vrela“, u: *Hrvati i Karolinzi*, I, Rasprave i vrela, gl. ur. Milošević, A.. (Split : Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.), 289 – 291. (dalje: Ančić, „Vrela“)

² Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), 299 – 300.

³ Delonga, Vedrana. *Latinski epigrafički spomenici u rano-srednjovjekovnoj Hrvatskoj* (Split : Muzej starohrvatskih spomenika, 1996.), 127 – 129.

- ⁴ Katić, L., „Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira“, *Bogoslovska smotra* 22 (1932), 4 : 403 – 432; Ivanišević, M., „Povijesni izvori“, u: *Starohrvatski Solin*, ur. Marin, E. (Split : Arheološki muzej, 1992), 34 – 35, 45 – 46; Rapanić, Ž., „Solinska epizoda europske povijesti“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje VAHD) 85 (1992): 91 – 116; Katičić, R., *Nav. dj.*, 340 – 349.
- ⁵ Katičić, R., *Nav. dj.*, 345 – 347.
- ⁶ Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb : Školska knjiga, 1972), 22.
- ⁷ Sokol, Vladimir. *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština* (Zagreb : Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006.), 112 – 113.
- ⁸ Matijević Sokol, M. – Sokol, V., *Nav. dj.*, 7 – 12.
- ⁹ Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb : Školska knjiga, 1971.), 221 – 239; Klaić, Nada. *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, (Zagreb: Globus, 1990.), 57 – 61; Raukar, T. *Nav. dj.*, 27 – 32, 299 – 300; Budak, N., „Hrvatska u vrijeme Trpimira“, *Kaštelanski zbornik* 3 (1993) : 58 – 63; Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb: Novi liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.), 198 – 203.
- ¹⁰ Klaić, N. *Nav. dj.* (1971.), 225; Klaić, N. *Nav. dj.* (1990.), 57.
- ¹¹ Margetić L., „Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3 – 8)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 30/1 (1993): 50 – 51; Margetić L., „Krsni list hrvatske države (Trpimirova darovnica) i međunarodni položaj hrvatske države narodnih vladara“, *Starine* 62 (2002), 8 – 9.
- ¹² Budak, N., „Hrvatska u vrijeme Trpimira“, 59.
- ¹³ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I*, (uredio Marko Kostrenčić), JAZU (danas HAZU), Zagreb 1967, (dalje CD I), 3 – 8.
- ¹⁴ O načinu „falsificiranja“ dokumenata vidi: Matijević Sokol, M., „Starohrvatski Solin u Kronici Tome Arhiđakona“, *VAHD* 85 (1992): 83 – 90.
- ¹⁵ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana, Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* (Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski O. Perić, Povijesni komentar M. Matijević Sokol, Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo R. Katičić (dalje: *Historia Salonitana*), Split 2003, 52.
- ¹⁶ CD I, 5; Stipišić, J., „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, u: *Hrvatska i Europa I*, ur. Supićić I. (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1977), 285 – 18.
- ¹⁷ Rački, F., „Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije“, *Rad JAZU* 35 (1876) : 1 – 49.
- ¹⁸ Barada, M., „Dvije naše vladarske isprave“, *Croatia sacra* 13 – 14 (1937) : 1 – 96.
- ¹⁹ Katić, L., „Prijepisi dviju najstarijih povelja iz hrvatske povijesti“, *VAHD* 51/1930-34 (1940) : 101 – 124.
- ²⁰ Margetić L., „Neka pitanja iz naše ranije povijesti i rimsko pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 16 (1979): 69 – 77; Margetić L., „Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3–8)“, 47 – 51; Margetić L., „*Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior* - neka pitanja“, *Historijski zbornik XLVII* (1), (1994) :1-36; Margetić L., „O nekim pitanjima starije hrvatske povijesti“, *Starine* 61 (2000): 7 – 8; Margetić L., „Krsni list hrvatske države (Trpimirova darovnica) i međunarodni položaj hrvatske države narodnih vladara“, 1 – 12.
- ²¹ Švob, D., „Krivotvorine o sv. Jurju Putaljskom“, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva n.s.*17 (1936.) : 195 – 207.
- ²² Klaić, N., „O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu“, *VAHD* 62 (1967) : 105 – 155; Klaić, N. *Nav. dj.* (1971.), 236 – 238; Klaić, N. *Nav. dj.* (1990.), 58 – 59.
- ²³ CD I, 4.
- ²⁴ Kukuljević, I., „U koju godinu pada darovna listina Trpimirova“, *Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku* XI (1873), 207.
- ²⁵ Rački, Fr., *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Zagrabiae 1877.), 3 – 6.
- ²⁶ Dümmler, E., „Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (549-928)“, *Sitzungsberichte der Kais. Akad. Der Wiss.* 20 (1856), 43.
- ²⁷ Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. (Zagreb : Školska knjiga, 1991³.), 192 – 197.
- ²⁸ Stipišić, J. *Nav. dj.*, 196.
- ²⁹ Margetić L., „Krsni list hrvatske države (Trpimirova darovnica) i međunarodni položaj hrvatske države narodnih vladara“, 1 – 12.
- ³⁰ Margetić L., „Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3–8)“, 47 – 51
- ³¹ Margetić L., „*Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior* - neka pitanja“, 1 – 36
- ³² *Historia Salonitana*, 52 – 53.
- ³³ Margetić L., „*Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior* – neka pitanja“, 20.
- ³⁴ Margetić L., „O nekim pitanjima starije hrvatske povijesti“, 7 – 8.

³⁵ Margetić L., „Krsni list hrvatske države (Trpimirova darovnica) i međunarodni položaj hrvatske države narodnih vladara“, 1 – 13.

³⁶ *Historia Salonitana*, 54 – 55.

³⁷ CD I, 34.

³⁸ CD I, 139.

³⁹ Margetić L., „Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3-8)“, 50.

⁴⁰ Margetić L., „Neka pitanja iz naše ranije povijesti i rimsko pravo“, 69 – 77.

⁴¹ Perić, O., „Jezični slojevi Trpimirove isprave“, *Živa antika* 34/1-2 (1984) : 165 – 170.

⁴² Budak N. „Trpimir vodi Hrvatsku prema osamostaljenju“, u: *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, ur. Šanjek F. (Zagreb : Školska knjiga, 2003.), 73.

⁴³ CD I, 23.

⁴⁴ CD I, 39.

⁴⁵ CD I, 6 – 7.

⁴⁶ Matijević Sokol, M. - Sokol, V., Nav. dj., 18 – 23.

⁴⁷ Stipišić, J., Nav. dj., 151.

⁴⁸ Stipišić, J., Nav. dj., 169.

Izvori i literatura

Ančić M., „Vrela“, u: *Hrvati i Karolinzi, I, Rasprave i vrela*, gl. ur. Milošević, A.. (Split : Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2000.)

Barada, M., „Dvije naše vladarske isprave“, *Croatia sacra* 13 – 14 (1937)

Budak N. „Trpimir vodi Hrvatsku prema osamostaljenju“, u: *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, ur. Šanjek F. (Zagreb: Školska knjiga, 2003.)

Budak, N., „Hrvatska u vrijeme Trpimira“, *Kaštelanski zbornik* 3 (1993)

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae I, (uredio Marko Kostrenčić), JAZU (danas HAZU), Zagreb 1967.

Delonga, Vedrana. *Latinski epigrafički spomenici u rano-srednjovjekovnoj Hrvatskoj* (Split : Muzej starohrvatskih spomenika, 1996.)

Dümmler, E., „Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (549–928)“, *Sitzungsberichte der Kais. Akad. Der Wiss.* 20 (1856)

Goldstein, Ivo. *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb : Novi liber – Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995.)

Ivanišević, M., „Povijesni izvori“, u: *Starohrvatski Solin*, ur. Marin, E. (Split : Arheološki muzej, 1992)

Katičić, Radoslav. *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*. (Zagreb : Matica hrvatska, 1998.)

Katić, L., „Prijeписи dviju najstarijih povelja iz hrvatske povijesti“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 51/1930-34 (1940)

Katić, L., „Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira“, *Bogoslavska smotra* 22 (1932), 4.

Klaić, N. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* (Zagreb : Školska knjiga, 1971.)

Klaić, N. *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (Zagreb: Globus, 1990.)

Klaić, N., „O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 62 (1967)

Klaić, Nada. *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine* (Zagreb : Školska knjiga, 1972)

Kukuljević, I., „U koju godinu pada darovna listina Trpimirova“, *Arhiv za povjestnicu Jugoslavensku* XI (1873)

Margetić L., „Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3-8)“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 30/1 (1993)

- Margetić L., „Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior - neka pitanja“, *Historijski zbornik XLVII* (1), (1994)
- Margetić L., „Krsni list hrvatske države (Trpimirova darovnica) i međunarodni položaj hrvatske države narodnih vladara“, *Starine* 62 (2002)
- Margetić L., „Neka pitanja iz naše ranije povijesti i rimsko pravo“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 16 (1979)
- Margetić L., „O nekim pitanjima starije hrvatske povijesti“, *Starine* 61 (2000)
- Matijević Sokol, Mirjana – Sokol, Vladimir. *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira* (Milano-Zagreb: Hrvatski studiji, 2005².)
- Matijević Sokol, M., „Starohrvatski Solin u Kronici Tome Arhiđakona“, *VAHD* 85 (1992)
- Perić, O., „Jezični slojevi Trpimirove isprave“, *Živa antika* 34/1–2 (1984)
- Rački, F., „Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije“, *Rad JAZU* 35 (1876)
- Rački, Fr., *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (Zagrabiae 1877.)
- Rapanić, Ž., „Solinska epizoda europske povijesti“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 85 (1992)
- Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje* (Zagreb : Školska knjiga, 1997.)
- Sokol, Vladimir. *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština* (Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.)
- Stipišić, J., „Hrvatska u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća“, u: *Hrvatska i Europa I*, ur. Supićić I. (Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1977)
- Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. (Zagreb : Školska knjiga, 1991³.)
- Švob, D., „Krivotvorine o sv. Jurju Putaljskom“, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n. s. 17 (1936.)
- Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana, Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* (Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski O. Perić, Povijesni komentar M. Matijević Sokol, Studija *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* R. Katičić (dalje: *Historia Salonitana*), Split 2003.

Mirjana Matijević Sokol

1150th Anniversary of Duke's Trpimir Deed of Gift

(Summary)

On the occasion of the 1150th anniversary of Prince Trpimir's Deed on Gift, which is marked on the basis of its traditional dating to the year 852 as suggested by F. Rački, the author summarises different historiographic views that have been presented to date regarding matters related to what is deemed the Croats' oldest diplomatic document. Trpimir's Deed of Gift is a certificate of baptism of the Croatian state. It was issued by Trpimir, Croatia's first independent sovereign. In this document, he gave himself the title of Duke of the Croats (*dux Chroatorum*). Since it has reached us through several subsequent transcripts rather than its original, it has provoked heated debates as to its authenticity. This author believes that the present form of Trpimir's Deed of Gift is modelled on a document that was subsequently "refined" and "enriched" by the outcome of *placitum* proceedings. The basic diplomatic formulae, i.e. the authentic core of this document, would consist of the protocolar elements (invocation, intitulation and dating), followed by a preamble (*arenga*) and an account of circumstances (*narratio*), including a decree (*dispositio*).

In diplomatic terms, such documents are called 'corrupt originals' (*acta depravata*), whose authentic core includes various interpolated elements of other legal acts (*acta interpolata*). Also, pursuant to views presented by L. Margetić, but subject to some minor corrections made on her own, the author opts for and suggests 4 March 941 as the date of issue of this document.

HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO - ZAGREB - *Utemeljeno 1878.*

**100 GODINA ARHEOLOŠKOG MUZEJA ISTRE U PULI
NOVA ISTRAŽIVANJA U HRVATSKOJ**

ZNANSTVENI SKUP

Pula, 8. - 12. listopada 2002. god.

Zagreb - Pula, 2010.

CROATIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY - ZAGREB - *Founded 1878*

**100 YEARS OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF ISTRIA IN PULA
LATEST RESEARCH IN CROATIA**

CONFERENCE

Pula, October, 8th - 12th, 2002

Zagreb - Pula, 2010

Izdanja Hrvatskog arheološkog društva

Izdanja HAD-a

Vol. 25 God. 2010. S. 1-256, Zagreb, Pula 2010.
Year P.

ISSN 0351-8884

ISBN: 978-953-6335-02-2

UDK: 902.2(497.5)(063)

IZDANJA HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA
SVEZAK 25

CROATIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY EDITIONS
VOLUME 25

Organizacijski odbor skupa u Puli:

Pula conference organization committee:

Jacqueline Balen (Hrvatsko arheološko društvo), Božidar Čečuk (Hrvatsko arheološko društvo),
Ondina Krnjak (Arheološki muzej Istre), Kristina Mihovilić (Arheološki muzej Istre), Majda Petelin
(Arheološki muzej Istre), Ivan Šarić (Hrvatsko arheološko društvo)

Nakladničko vijeće:

Editorial Committee:

Sanja Ivčević, Tatjana Kolak, Daria Ložnjak - Dizdar,
Emil Podrug, Domagoj Tončinić

Odgovorni urednik:

Editor:

Darko Komšo, Arheološki muzej Istre, Pula

Uredništvo:

Editorial Board:

Jacqueline Balen, Božidar Čečuk, Hrvoje Potrebica

Prijevod:

Translation:

Apostrof d.o.o., Zagreb, Miloš Ilgo

Lektorica:

Lector:

Lina Pliško

Oblikovanje:

Graphic design:

Srećko Škrinjarić

Nakladnik:

Publisher:

Hrvatsko arheološko društvo, HR - 10000 Zagreb, Hrvatska
Tomašičeva 6/4, tel/faks (385) 01 / 49 22 610
e-mail: jbalen@amz.hr,
za nakladnika / *representing publisher:* Hrvoje Potrebica

Tisak:

Printed by:

Tiskara Hrastić - MediaPrint, Zagreb

Naklada:

Print run:

500 primjeraka

500 copies

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica u Puli

UDK 902.2(497.5-3 Istra)(063)
902.2(497.5)(063)

HRVATSKO arheološko društvo. Znanstveni
skup (2002 ; Pula)

100 godina Arheološkog muzeja Istre u
Puli : nova istraživanja u Hrvatskoj / Znanstveni
skup, Pula, 8.-12. listopada 2002. ; <odgovorni
urednik, editor Darko Komšo ; prijevod,
translation Miloš Ilgo> . - Zagreb : Hrvatsko
arheološko društvo, 2010. - (Izdanja Hrvatskog
arheološkog društva, ISSN 0351-8884 ; sv. 25)

Na spor. nasl. str.: 100 years of the Archaeological
museum of Istria : latest research in Croatia. -
Tekst usporedo na hrv. i engl. jeziku. - Summaries.
- Bibliografija iza svakog rada.

ISBN 978-953-6335-02-2